БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ЖЕТІЛДІРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ (ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛ НЕГІЗІНДЕ)

С.М. БАХИШЕВА[*]
А.Б. МЫРЖИЕВА[**]
А.М. КЕМЕШОВА[***]

Аңдатпа: Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында біліктілікті арттыру бағдарламаларын жетілдірудегі құндылыққа бағытталған тәсіл қарастырылады. Инклюзивті білім берудің теориялық негізі гуманистік психология мен педагогика, олар адам болу мәселесіне жалпы көзқараспен біріктірілген – адамгершілік болып табылады. Бұл жұмыста біліктілікті арттыру жүйесіндегі білім беру мазмұнын жетілдіру дәрежесін зерделеу негізінде инклюзивті білім беру мұғалімдерінің білім беру бағдарламаларының мазмұнын жетілдірудің әдіснамалық негізі ретінде құндылыққа бағытталған тәсіл көрсетілген. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру процесі мұғалімге, оның кәсіби құзыреттілігіне, адами қасиеттеріне жоғары талаптар қояды. Бүгінгі таңда мұғалім дәстүрлі кәсіби білімнен басқа, ерекше білім беру мүмкіндіктері бар балалармен және олардың ата-аналарымен жұмыс істеудің заманауи білімі мен дағдыларына ие болуы керек. Бұл өз кезегінде біліктілікті арттыру курстары бағдарламасының барлық компоненттік құрамы мен құрылымын өзгертуді талап етеді.

Тірек Сөздер: *Инклюзивті Білім Беру, Құндылыққа Бағдарланған Тәсіл, Жетілдіру, Біліктілікті Арттыру*

Improving the Content of Inclusive Education Programs in the System of Advanced Professionals (Based on Value-Based Approach)

Abstract: The article discusses a value-oriented approach to improving advanced training programs in the context of inclusive education. The theoretical basis of inclusive education is humanistic psychology and pedagogy, which are combined into a general approach to the problem of human existence - humane. In this work, based on studying the degree of development of improving the content of education in the advanced training system, a value-oriented approach is identified as a methodological basis for improving the content of education programs for teachers of inclusive education. The process of implementing inclusive education places high demands on the teacher, his professional competence, and human qualities. A teacher today, in addition to purely traditional professional knowledge, must have modern knowledge and skills in working with children with special educational needs and their parents, which, in turn, requires changing the entire component composition and structure of the program of advanced training courses.

Key Words: *Inclusive Education, Value-Based Approach, Improvement, Advanced Training*

Кіріспе

Қазақстан Республикасында жеке ерекшеліктері мен барлық тұлғалардың сапалы білім алу құқығын тануға негізделген инклюзивті білім беру саясаты дәйекті түрде іске асырылуда. Білім беру саясатының негізгі қағидаты әрбір баланың жеке мүмкіндіктері мен сұраныстарын ескере отырып, сапалы білім алуға тең құқықтарды қамтамасыз етуді көздейді.

Елдің білім беру саясаты әлемдік үрдістерге сәйкес дами отырып, басым міндеттердің бірі ретінде білім берудің әртүрлі деңгейлеріндегі әрбір баланың интеллектуалдық дамуын, психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, барлық балалар үшін білім беру қызметтерінің қолжетімділігін қамтамасыз ету міндетін алға тартады. Елімізде ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алу құқығының кепілдіктері "Білім туралы" Заңында бекітілген [1]. "Ерекше білім беру қажеттіліктері" термині білім беру жүйесінің бір бөлігіне айналады, әр баланың бірегейлігін, оның қажеттіліктерді іске асыру құқықтарын түсінуін, қоғамның оқу үшін қажетті жағдайлар жасау жауапкершілігін растайтын жаңа идеологияны көрсетеді.

[*] п.ғ.д., қауымд. профессор
[**] PhD
[***] п.ғ.м.

DOI :10.30546/100981.1.2024.0226

Заңнамалық актілерге сәйкес ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін білім берудің барлық деңгейлеріне қолжетімділік кеңейтіледі бұл олардың қоғамға одан әрі интеграциялануының негізгі және міндетті шарттарының бірі болып табылады. Бұл білім беру ұйымы мен мұғалімдерден әр балаға құндылық көзқарасты түсінуде көрінетін жалпы білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыруға басқа дайындықты талап етеді (БҰҰ-ның "Бала құқықтары туралы" Конвенциясы) [2].

Елімізде инклюзивті білім беруді іске асырудың маңызды тетіктерінің бірі, ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдармен жұмысты ұйымдастыру бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру бағдарламаларын жетілдіру болып табылады. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында инклюзивті білім беруді дамыту тәсілдерін іске асырудың маңызды тетіктерінің бірі ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдармен жұмысты ұйымдастыру бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру бағдарламаларын жетілдіру болып белгіленді (бұдан әрі – ЕББҚ бар балалар). Педагогтерді даярлаудың барлық бағыттары бойынша ЕББҚ бар балалармен жұмыс істеу модульдерін әзірлеу және барлық оқу бағдарламаларын іске асыру шеңберінде инклюзивті ортада оқыту ерекшеліктерін зерделеуді көздейтін пәндер бойынша модульдерді енгізу міндеті қойылды [3].

Бұл құжатта құндылыққа бағдарланған, іс-әрекетке, тұлғаға бағдарланған және коммуникативтік тәсілдер негізінде орта білім беру мазмұнын жетілдіру жөніндегі жұмысты жалғастыру және нығайту қажеттігі атап өтілді. Бұл инклюзивті білім беру, біліктілікті арттыру жүйесі бағдарланған кәсіби педагогикалық біліктері мен дағдыларды жетілдірумен қатар, әрбір білім алушыға өзіне тән мүмкіндіктерді барынша іске асыру үшін жағдай жасауға ықпал ететін гуманистік құндылықтар негіздерін бағдарламаға енгізуді көздейтінін білдіреді. Бұл қосымша кәсіби және жеке дағдылардың дамуына әсер ететін құндылық бағдарларының тұрақтылығын қамтамасыз ететін курстық бағдарламалардың мазмұнын жетілдіруді талап етеді. Мұндай сұрақ қою кезінде инклюзивті білім беру бағдарламаларының құрылымы мен мазмұны, негізінен, кәсіби қызметтегі құндылық қатынастарына айналатын құндылыққа бағытталған тәсіл, психологиялық-педагогикалық білім, мәдениет, этика негізінде оқыту модульдерінен тұруы керек.

1. Зерттеу Материалдары мен Әдістері

Инклюзивті білім беру мазмұнын жетілдіру мәселелерін зерттеудің әдіснамалық базасы гуманистік, құндылыққа бағдарланған және аксиологиялық тәсілдер болып табылады.

Зерттеу әдістері ретінде: "Педагогтардың біліктілігін арттыру жүйесіндегі курстық дайындық сапасының мониторингі" инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру бағдарламаларының тиімділігін бағалау әдістемесі (Ю.О. Лихашерстная), мұғалімнің жұмысын бағалау әдістемесі (Л. М. Митина), кәсіби педагогикалық толеранттылықты диагностикалау әдістемесі (Ю. А. Макаров) таңдалды. Бағдарламалардың тиімділігін бағалау үшін білім беру бағдарламаларының тиімділігі мен тиімділігін бағалау әдістемесі қолданылды (А. И. Гусева, Е. Б. Көктем) "Жоғары бәсекеге қабілетті нарық жағдайында білім беру бағдарламаларын ілгерілету тиімділігін бағалау" (А.А. Стукалова) және "Оқытудың үш өлшемді әдістемелік жүйесі" (Ж. А. Караев) және т. б. [4,5,6,7].

Зерттеу материалдардың теориялық талдауы мен тәжірибеде бағдарламаларды әзірлеу мен сынақтан өткізудің қиылысында жүргізілді. Ол үшін негізгі әдістер ретінде:

құрылған жобаларды жетілдіру, сынақтан өткізу, біліктілікті арттыру институтының арнайы педагогика кафедрасында эксперименттік практиканың тиімділігіне мониторинг жүргізілді. Нормативтік-құқықтық құжаттарға талдау, тұжырымдамалау, аксиологиялық тәсіл негізінде бағдарламаны модельдеу, күтілетін нәтижелерге сәйкес мазмұнды әзірлеу, бағалау, сондай-ақ сауалнама, экспресс-сауалнама сияқты диагностика жүргізілді.

Қазіргі уақытта білім беру кеңістігінде білім беруді ұйымдастырудың ерекшеліктерін ескере отырып, нақты білім беру міндеттері үшін білім беру бағдарламаларының мазмұнын жетілдіру форматы өзекті болып отыр. Инклюзивті білім берудің мазмұнын жетілдіру ЕББҚ бар оқушылардың жеке басына құндылыққа бағытталған тәсілге негізделген. Курстарда оқытудың нәтижесі мұғалімдердің мұндай балаларды өзін-өзі бағалауға, болашағына оң көзқараспен қарауға, үнемі өзін-өзі жетілдіруге дайын болуға қабілеттілігі болуы керек.

Аксиологиялық тәсіл негізінде инклюзивті білім беруді жетілдіру принциптерімен біз мыналарды белгілейміз: адамның басымдық принципі, қолжетімділік принципі, өзін-өзі дамыту принципі, оқытудағы белсенділік принципі, оқу және практикалық қызметті интеграциялау принципі; жекелендіру принципі, командалық оқыту принципі, курстан кейінгі сабақтарды ескере отырып үздіксіздік принципі, одан әрі жетілдіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін кері байланыс принципі [8].

Тұжырымдамадан, бағдарламадан, нәтижелерден, мазмұн мен технологиядан тұратын инклюзивті білім беру кешенін жетілдіру үшін, біздің ойымызша, В. А. Сластениннің жетекшілігімен авторлар тобы әзірлеген құндылықтарға негізделген мұғалімнің кәсіби қызметін жіктеу анағұрлым қолайлы болды [9], ол келесі белгілерден тұрады: құндылықтар-мақсаттар; құндылықтар-білім-құндылықтар-құралдар; құндылықтар-қатынастар; құндылықтар-қасиеттер. Аксиологиялық тәсіл негізінде бағдарламалардың мазмұнын жетілдіру тұжырымдамасында бұл компоненттер қызметтің әр кезеңінде құндылық негіздерін қамтамасыз етеді. Мақсат қою құндылықтардан тұрады, тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар гуманизмге негізделген құндылыққа бағытталған қасиеттерді дамытуға бағытталған мақсаттар.

Бұл жіктеу біліктілікті арттыру жүйесіндегі инклюзивті білім беру бағдарламаларының мазмұнын жобалау құрылымын анықтау кезінде мақсаттардан күтілетін нәтижелерге дейінгі құндылыққа бағытталған тәсілдердің болуын толық қадағалайды [10].

2. Зерттеу Нәтижелері мен Қорытындылары

Бұл тарауда құндылыққа бағытталған тәсіл негізінде біліктілікті арттыру жүйесіндегі инклюзивті білім беру мазмұнын жетілдіру модульдері мен технологиялары көрсетілген. Инклюзивті білім беру мазмұнын жобалау және инклюзивті білім беру педагогтерінің біліктілігін арттыру технологиясын сынақтан өткізу бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыс қорытындыларының сипаттамасы және оларды түсіндіру.

Апробация "Өрлеу" БАҰО ФАО базасында білім беру жүйесінің педагог кадрларының біліктілігін арттырудың республикалық институты өткізілді. Осы бағдарламаның экспериментіне 2018-2020 жылдар ішінде 161 тыңдаушы қатысты, оның ішінде 86 эксперименттік және 75 бақылау топтарында.

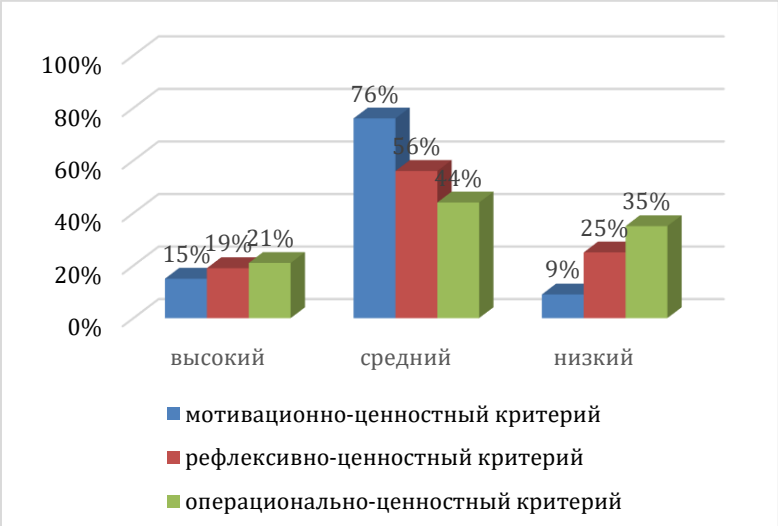
Кіріс сауалнамасын талдау мынадай бағыттар ең үлкен қиындықтарды тудыратынын көрсетті: құндылыққа бағдарланған қызмет-27%, инклюзивті білім беруді нормативтік – құқықтық қамтамасыз ету-23%, ЕББҚ бар балаларды басқа балалармен бірлесіп оқыту кезіндегі әдістер мен технологиялар – 23%, педагогикалық

талдау мәселелері – 16%, жоспарлау – 11%. Сондай-ақ, курс тыңдаушылары негізінен құзыретті және ЕББҚ бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің интерактивті әдістерін іс жүзінде меңгергені анықталды. Сонымен қатар, құндылық қатынастарын қалыптастыруға бағытталған аксиологиялық тәсілдер, әдістер мен технологиялар инклюзивті білім беруде басымдық болып саналмайтыны анықталды. Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарының бағдарламаларын әзірлеу және жобалау кезінде оқу модульдері арқылы аксиологиялық тәсілдің негіздерін жүйелі зерттеуге және құндылыққа бағытталған технологиялар мен әдістерді қолдануға баса назар аударылмайтыны белгілі болды. Барлық мұғалімдер өздерінің педагогикалық тәжірибелерінде инклюзия идеяларын жүзеге асыруға ынталы емес. Мұны мотивациялық-құндылық дайындық критерийі бойынша сандық деректер растайды (мұғалімдердің 9% -да төмен деңгей).

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтердің жұмысқа жедел-белсенділік дайындығы негізінен орта деңгейге (76%) сәйкес келеді. Бұл респонденттерде инклюзивті білім берудің принциптері мен міндеттерін түсінудің болмауына, сондай-ақ оқытудың тиімді әдістері мен әдістерін, ЕББҚ бар баланы дербестендірілген сүйемелдеу технологияларын таңдау қабілетінің қалыптаспауына байланысты жеткіліксіз көрсеткіш.

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтердің жұмысқа рефлексивті-бағалау дайындығын талдау респонденттердің инклюзияны ұйымдастыру саласындағы өздерінің кәсіби құзыреттілігін барабар бағалайтынын көрсетті (педагогтердің 19% – жоғары деңгей, 56% - орташа деңгей белгіленген). Алайда, мұғалімдердің 25%-да рефлексивті бағалау критерийінің қалыптасуының төмен деңгейі анықталды, бұл кәсіби мәселелерді шеше алмауынан көрінеді (сурет 1).

Сурет 1: Белгілеу кезеңінде инклюзивті білім беру жағдайында педагогтердің жұмысқа мотивациялық-құндылық, операциялық - белсенділік, рефлексивті-бағалау дайындығының деңгейі

Осыған сүйене отырып, қалыптастырушы эксперимент кезеңінде бағдарлама модульдері бойынша құндылыққа бағытталған құзыреттіліктердің егжей-тегжейлері әзірленді, оқыту нәтижелерінің критерийі ретінде тыңдаушылардың жаңа дағдылары мен құзыреттері белгіленді. Анықтау кезеңінің нәтижелері нәтижеге бағытталған білім беру бағдарламасының мазмұнын жобалаудағы позицияны анықтады. Жетілдіру оқыту нәтижелерінен модульдерге және әрбір модуль бойынша құзыреттіліктерді нақтылау жүзеге асырылды.

Біртұтас жоба ретінде аксиологиялық тәсілге негізделген инклюзивті білім беру бағдарламаларының мазмұнын эксперименттік жетілдіру нәтижелерді біріктіреді

барлық модульдерді игеру, және бақылау және эксперименттік топтардың жағдайының жалпы көрінісін көрсетеді. Екі топтың нәтижелерін салыстыру модульдер бойынша ең сәтті және әлсіз сілтемелерді көрсетті.

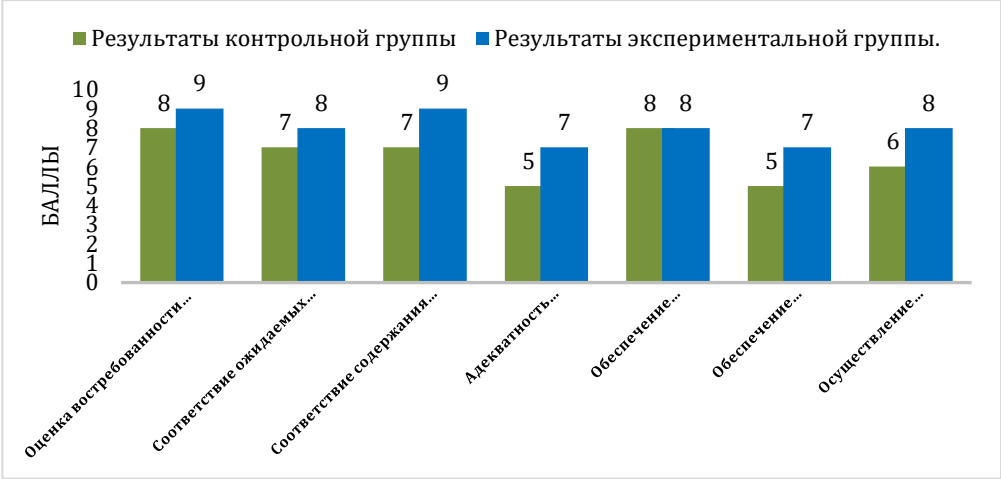
Осы нәтижелерді талдау қорытындысы бойынша бақылау тобы орта есеппен 6,5 баллға, эксперименттік топ орта есеппен 8,1 баллға өсім көрсетті. Әр нәтижені бағалау үшін әр критерий бойынша тыңдаушыларға арналған сауалнамалар мен практикалық тапсырмалар пайдаланылды.

Сурет 2: Оқыту нәтижелеріне аксиологиялық тәсіл негізінде инклюзивті білім беру бағдарламасының мазмұнын жетілдірудің әсер ету динамикасы. Бақылау және эксперименттік топтардың нәтижелері

Осы параметрлер бойынша нәтижелерді бағалау үшін "Педагогтердің біліктілігін арттыру жүйесіндегі курстық даярлық сапасының мониторингі" туралы Лихашерстна әдістемесі негізінде бағдарламалардың тиімділігін бағалау жүргізілді) біліктілікті арттыру курстарының инклюзивті білім берудегі бақылау және эксперименттік топтары. Сарапшылар ретінде біліктілікті арттыру жүйесін талдау және мониторинг бөлімінің қызметкерлері, инклюзивті білім беру педагогтері ретінде сөз сөйледі (сурет 3).

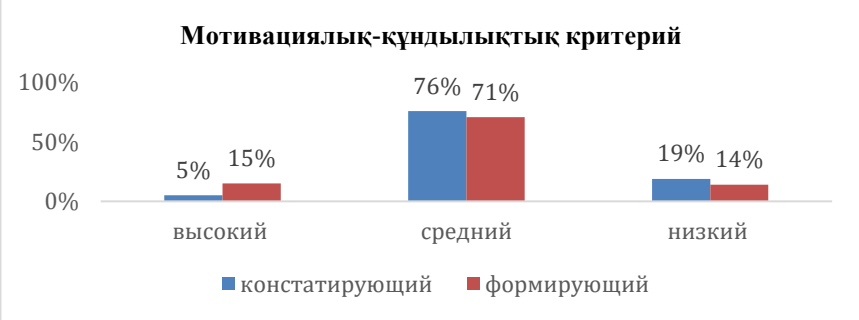
Сурет 3: Білім беру бағдарламасының тиімділігін бағалау

Зерттеудің анықтаушы және қалыптастырушы кезеңдерінде дайындықтың мотивациялық-құндылық критерийінің қалыптасуын салыстыру кезінде келесі сандық

көрсеткіштер анықталды (сурет 4). Зерттеудің қалыптастырушы кезеңінде төмен деңгей көрсеткіштері (19 %) 14% - ға төмендеді.; орта деңгейдегі көрсеткіштер (76 %) 71% - ға төмендеді. Бұл табиғи түрде жоғары деңгейдің 5% - дан 15% - ға өсуіне әкелді. Сандық және сапалық деректерді талдай отырып, келесі тұжырымдар жасауға болады: инклюзивті білім берудің мәнін, оның негізгі принциптері мен міндеттерін білетін және түсінетін, құндылық көзқарасын, ЕББҚ бар балаларына жеке қызығушылықты көрсете алатын мұғалімдер санының көбеюіне модульдің мазмұны ықпал етті.

Сурет 4: Айқындаушы және қалыптастырушы кезеңдерде инклюзивті білім беру жағдайында педагогтердің жұмысқа дайындығының мотивациялық-құндылық критерийін қалыптастыру нәтижелері

Экспериментің соңғы кезеңі. Жоғарыда айтылғандай, мазмұнды жетілдіру барысында біз бағдарлама модульдері бойынша күтілетін нәтижелерді қалыптастырдық, әрбір модульдің күтілетін нәтижелерін шештік, содан кейін құндылыққа бағдарланған тәсіл негізінде құзыреттілікті егжей-тегжейлі түсіндірдік. Әрбір модульдің егжей-тегжейі модуль мазмұнының белгіленген нәтижелерге қаншалықты ықпал еткенін анықтауға мүмкіндік берді**.**

Деректерді талдау келесі қорытындыларға мүмкіндік береді: 1) Бағдарлама модульдерінің мазмұны инклюзивті білім берудің мәнін, оның негізгі принциптері мен міндеттерін білетін және түсінетін, құндылық көзқарасын, ЕББҚ бар балаларға қатысты жеке қызығушылығын көрсете алатын мұғалімдер санының артуына ықпал етті; 2) Инклюзивті білім беру ортасы жағдайында балалардың жас және тұлғалық дамуының психологиялық заңдылықтары мен ерекшеліктерін білу; 3) адамдардың айырмашылықтары мен алуан түрлілігін қабылдауға, құрметтеуге және өзара қолдауға бағдарланған құндылықтардың гуманистік жүйесін қалыптастыру.

Екі топтың нәтижелерін салыстыру модульдер бойынша ең сәтті және әлсіз буындарды көрсетті бағдарлама мазмұнының аксиологиялық негіздері мұғалімдердің инклюзивті сынып жағдайында жұмыс істеу үшін құндылыққа бағытталған кәсіби және жеке дағдыларды игеруін қамтамасыз етеді.

Эксперименттің практикалық бөлігінің қорытындыларын талдау нәтижесінде инклюзивті білім беру саласындағы қызметті жүзеге асыру үшін жеке-құндылық қасиеттері жағынан да, кәсіби дағдылары жағынан да тыңдаушыларды оқыту нәтижелеріне қол жеткізуде оң динамика анықталды. Нәтижесінде білім беру ұйымдарының педагогтерін құндылыққа бағдарланған тәсіл негізінде нақты жұмыс істейтін инклюзивті білім беру ортасын жетілдіру және оқу процесіне қосу болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР Білім туралы Заңы (2024.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен https://portal.ksu.edu.kz/storage/app/media/docs/laws/resolutions/zakon_obraz_rk_kz.pdf
2. ҚР" Бала құқықтары туралы " БҰҰ конвенциясы.

3. ҚР мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249
4. Лихашерстная, Юлия Олеговна, Мониторинг качества курсовой подготовки в системе повышения квалификации педагоговтема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.08, кандидат педагогических наук [Текст]/. Лихашерстная, Ю.О.,Москва , 2011-193 с.
5. Гусева А.И., Весна Е.Б. ,Оценка результативности и эффективности сетевых образовательных программ[Текст] / Гусева А.И., Весна Е.Б// Журнал Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 6.
6. Стукалова А.А., «Оценка эффективности продвижения образовательных программ в условиях высоконконкурентного рынка/[Текст] Стукалова А.А., Интернет-журнал «Науковедение» http://naukovedenie.ru Том 7, №3 май - июнь 2015.
7. Караев, Ж.А., Байжасарова, Г.З. и др. Дидактические требования к разработке и экспертизе программ, учебников и элементов: УМК. [Текст] / Ж. А.Караев, Г.З. Байжасарова −Алматы, 1998. -34 с.
8. Сластенин В.А.,Чижакова Г.И., «Введение в педагогиескую аксиологию»: Учебное пособие для вузов.-М.: Изд.центр «Академия», 2003, -192стр (на стр 70).
9. Сластенин В.А., Шиянов Е.Н., Гуманистическая парадигма образования как основа формирования профессиональной подготовки учителя, - М., 1997
10. Таубаева Ш. Исследовательская культура учителя: методология, теория и практика формирования. - Алматы: Алем, 2000. -380 с.